باشلار

لە نێوان ئاسۆی خەون و مۆنۆگرافیای ئاگردا

عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا

ئەو مۆمەی کە دەکوژێتەوە هەر ئەو مۆمەیە کە دەمرێت،مۆم زۆر لە سەرەخۆ دەمرێت لە سەرەخۆتر لە هەموو ئەو ئەستێرانەی بە ئاسمانەوەن. ئەو کاتەی کە پلێتەکەی رەش دادەگەڕێت و ئاگرەکەی بەرە بەرە کز دەبێت، تاریکی هێرشی خۆی دەست پێدەکات، ئەو کاتە گڕی داگیرساو بە چێژەوە سەر دەنێتەوە، وەك چۆن هەندێجار لە پڕێکەوە دەکوژێتەوە.

ئەو کەسەی شەو لە بەرامبەر مۆمە داگیرساوەکەی دادەنیشێت، ناخوێنێتەوە، بەڵکو لەگەڵ گڕی چرا بە شێوەیەکی ستوونی بەژیاندا دەڕوا، ناخوێنێتەوە بەڵکو بیر لە شتانێك دەکاتەوە کە زۆر دوورترن لە یەکەی یادەوەرییەکان، دوورتر لە هەموو ئەو شتانەی یادەورییە نەگبەتەکانی لەخۆدا هەڵگرتووە، بیر لە مەرگ دەکاتەوە. گڕی ئاگر کاتی و بەسەرچووە، ئەو تیشکە وەك چۆن یەك فوو بۆ کوژانەوەی بەسە، هەر یەك چەخماخەش بۆ داگیرسانی بەسە. ئاگر بە ئاسانی لەدایك دەبێت، بە ئاسانی دەمرێت، بەڵام سێبەری شاعیر قەسیدەکە لە بەر رۆشنایی چاوی پشیلە دەنووسێت، شاعیر ژیانی تایبەتی خۆی کردۆتە رۆشنایی نووسین. سروشی شیعری دێر بە دێر رۆشنایی بڵاو دەکاتەوە، پشیلە چاوی لە خاوەنەکەی بڕیووە، بەڵام دەستی شاعیر بە سەر کاغەزدا دێت و دەچێت.

دەشێ کاری (دەکوژێتەوە) تواناى بە سەر مەرگی شتە لێکدوورەکانەوە هەبێت، مەرگی ژاوەژاو، مەرگی دڵ و دەروون، مەرگی خۆشەویستان، بەڵام ئەوەی پێویستی بە مانای یەکەمەوەیە با بیر لە گڕی چرا بکاتەوە، گڕی مۆم وا لە زانایان دەکات بیر بکەنەوە، بواری هەزاران خەونی بۆ جێهێشتوون، زانایان لە بەرامبەر مەرگی چرا، بێ ژمار وێنەیان بژاردووە. گڕی چرا تێرامانی بەردەوام دەخولقێنێت، دەمانخاتە نێو خەیاڵکردن و بەو هەموو سادەو ساکارییەوە فیکرەکان لەگەڵ خۆی دێنێت.

ئاگر لە نێوان تەواوی بوونەوەرە باڵاکان ئەو سۆزەیە کە مرۆڤ بۆ رابردوو دەگێڕێتەوە، رابردوویەك کە شوێنی مۆم و قەندیل و چرا و شیعری تێدا بەرجەستەیە. گڕی چرا ئەو وێنەیە بوو کە زانست و شیعر، دنیا و مرۆڤی ئاوێتەی یەکتر دەکرد. گڕی مۆم ئەو وێنەیە بوو کە جیاوازی نێوان زانست و شیعری نەدەناسی، لە گڕەوە بەرەو تێرامان، بەرەو شیعر، لە خەیاڵەوە بەرەو عەقڵ، لە هەستەوە بەرەو نەست... گڕی مۆم ئەو ماددە بنەڕەتییە بوو کە رۆڵی سەرەکی لە کردەی خەڵقکردنی ئەدەبی وازی دەکرد، وەك چۆن رۆڵی بنەڕەتی لە کەشفکردنی زانستیدا دەبینی، بەو مانایەش لە رێگەی وێنەی بە خەیاڵکراوەوە بەرەو خەونی بێداری دەبینەوە. کەواتە تێگەیشتن بۆ خەیاڵ دەکەوێتە نێوان

درککردن و ئیبداعەوە، هەر لەوێشەوە دنیا لە پەیوەندیگەلێکی گەشەکردووی (کار)و (بابەت) خۆی هەڵدەگرێتەوە.

لە راستیدا (باشلار) بە دوای دیاردەگەرایی خەیاڵدا ناگەرێت بەڵکو بە دوای دامەزراندنی ئەنتۆلۆژیای خەیاڵەوەیە، دەیەوێت وێنەی خەیاڵ لە کاتی لەدایکبوون و لە ترۆپکی درەوشانەوەو لە ساتەوەختی کاری (خەیاڵ دەکات)، ئەو ساتەوەختەی کە خەیاڵ کارایەو کار لەسەر کراو نییە بە دەست بهێنێت، بەو مانایە خەیاڵ کۆی وەزیفە سایکۆلۆژیەکان پێکدەهێنێت و هەر لەوێشەوە دەبێتە شای کاری درککردن و جیهان، بەمجۆرە لە رێگەی وێنەی شیعرییەوە خەیاڵێکی رەهاو لەوێشەوە دیاردەی بوون بەرهەم دێنێت. لێرەدا وێنە، نە گوتارێکە بۆ روونکردنەوە، نە چێژێکی پەتی، بەڵکو وێنە بەرهەمی خەیاڵی رەهایە بۆ رابردوو ناگەرێتەوە، چونکە لێرە چەمکی خەیاڵ ناکەوێتە نێو شیکردنەوەی فرۆیدییەوە، بەو مانایەش وێنە ئەزموونکردنە بە شێوەیەکی هەستی. وێنەی شیعری لای باشلار دەبێتە سێنتەری کارە ئەدەبی و فەلسەفییەکان چونکە وەك چۆن بە زمان بیر دەکەینەوە، هەر بە زمانیش خەون دەبینین. وێنە وانەیەکی ئەخلاقییە، هەمیشە جەوهەرە، وێنە لە رێگەی ئابووریکردن بە وشە بە سەر دنیادا دەکرێتەوە هەرگیز وەك شت یان نوێنەر سەیر ناکرێت، بەڵکو کورِی ساتەوەختی خۆیەتی و هەمیشە لە رێگەی خوێندنەوەی جۆراوجۆرەوە قابیلی خۆی بەرهەمهێنانەوەی هەیە، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش وێنە مرۆڤ لە بێنرخکردن دەپارێزێت. دەشێ وێنە لە رێگەی یادەوەرییەوە بەرفرەوانتر خۆی نیشان بدات چونکە لە نەستی کۆ لەدایك دەبێت.

خەیاڵ جیهانێکە وەك خەون، فیکر تیایدا قسە دەکات. خەیاڵ دنیایەکی ئەنتۆلۆژی تایبەت بەخۆی هەیە، تازەکەرەوەیە و لە ناخی وێنەی شیعریی دایە بەو مانایەش فینۆمینۆلۆژیا و شاعیر تەنها لە پلەی داهێناندا نەبێت هیچ جیاوازییەکیان لە نێواندا نییە چونکە بە هەمان کار هەڵدەسن. بەو مانایەش خەیاڵ لە دایکبوونێکی سروشتیانەی وێنەیە و هەندێجار دەکەوێتە سەر ئامادەگی هەست وەك چۆن دەکەوێتە سەر یادەوەری.

(1)

لە رابردوو، لەو رابردووەی هەتا وێنەکانیشی لەبیر چۆتەوە، گری چرا مەعریفەی نێو کتێبەکانی رووناك دەکردەوە، گری مۆم ئەگەرچی بەسەرچوو بوو بەڵام پێداویستییەکی خۆشەویستیش بوو. لە گری مۆمەوە خەونە بێدارەکان درێژە بە خۆیان دەدەن، لە رێگەی گرەوە بە شێوەیەکی ئەخلاقی بە دنیا دەگەینەوەو لەگەڵیدا رێدەکەین. لە رابردووی کۆن، لە شەونخوونیەکی خاکیدا گری چرا جگە لە فیکرەیەکی نامۆ شتێکی دیکە نەبوو، جگە لە جارسکردنی بینایی فەیلەسوفی راماو شتێکی دیکە نەبوو، بە درێژایی شەوو بێدەنگی مرۆڤ لە بەرامبەر گری مۆم خەونی دەبینی، بیری دەکردەوە، بەو مانایە گری چرا پێوانەیەك بوو بۆ هەستی شاعیرانە و هێمنی رۆحە بێدارەکان، پێوانەی بێدەنگی و بیرکردنەوەی قووڵ، بێدەنگییەك کە بە ژیاندا دەروا، کەواتە ئەگەر دەتەوێت بێدەنگی بە دەست بهێنیت لە گری چرا رابمێنە.

لە نێو مەعریفە کۆنەکاندا توانایەك بۆ خەونی بێداری لە ئارادا بوو، خەونێك کە وەسفی ژیانی دەکرد لە نێو تاریکی کۆندا بە دوای بەڵگەنامەکانیشدا دەگەرا، بە دوای وێنەکاندا، ئەو وێنانەی خەونەکان پارێزگارییان لێدەکرد.

ئەوەی بە مەعریفە نامۆکانی دەگەیاندین هەر تەنها خەونی بێداری بوو، وێنە غەریبەکان وەك چۆن هەڵگری فەنتازیا بوون، حەقیقەتیشیان پێدەبەخشین، لەو خەونەدا رۆحەکانمان بە هەموو سەفایەکەوە واقیعی خەونیان دەگۆری بە واقیعی مرۆیی.

بەو مانایە وردبوونەوە لە گڕی چرا خەونێك نەمر دەکات، خەونێك کە خەونی یەکەمە، خەونی یەکەم وەك چۆن لە دنیامان جویێ دەکاتەوە بە هەمان شێوەش دنیای خەون وەك دنیای واقیع بەرفرەوان نیشان دەدات، لە نێوان خەونی شەو و خەونی بێداری کۆمەڵێك جیاوازی هەیە، دەشێ خەونی شەو جۆرێك لە ئەدەب دروست بکات، بەڵام ناکرێت شیعر بێت، خەونی شەو دۆستایەتی لەگەڵ فەنتازیادا هەیە، مرۆڤ لە رۆناکیەکی کپدا هەموو شتێ بە روونی دەبینێت، ئەدەبی فەنتازی لە خەونی شەودا لە رێگەی هێلکارییەك دێتە دی کە (ئەنیمۆس)ی نووسەر کاری لە سەر دەکات، لە ئەنیۆسەوە شیکەرەوەی دەروونی دراسەی وێنەی خەون دەکات، وێنە لێرەدا دوانەییە بەردەوام مانای شتێکی دیکە دەگەیەنێت، بەو مانایەش دەکەوێتە نێو سایکۆلۆژیاوە.

بەڵام خەونی بێداری بەشی زۆری لە (ئەنیما) دایە، خەونی بێداری هەڵگری شتە غەریبەکانە، لە ئەزموونی کابووسەوە هەڵدەقوڵێت، لێرە نزیکایەتییەك لە نێوان چراو بێداری و رۆحی بیرکەرەوەدا هەیە، زەمەن لە هەر سێکیاندا بە هێمنی هەنگاو دەنێت، زەمەن قووڵ دەبێتەوەو یادەوەرییەکان بە وێنە دەگەیەنێت، بەو مانایە خەونی بێداری بە جیهانی شیعردا دەڕوات، خەونی بێداری خەونی شاعیرانەیە و تێکەڵە لە وێنەو فیکر، گڕی مۆمیش دووانەیە دەکەوێتە نێوان وێنەو فیکر، یەکێکیان بەرز دەبێتەوە، ئەویدیکە بە مادده سووتاوەکەوە دەلکێت، یەکەمیان هەڵایساوە، شینە، بەرز هەڵدەکشێت، ئەویدیکە سوورە، بە ژینکردنی سووتاوەوە بەستراوەتەوە، هەر لەو نێوانەشدا دیالێکتیکی نێگەتیف و پۆزەتیف، سووتاو و سووتێنراو، کار و کارا... دێتە نێوەوە، ئەو ماددەیەی باش دەسووتێت، ئەو ژیانەی باش ئەزموونکراوە هەر ئەویشە باش هەڵدەکشێت، هەڵکشانی ستوونی تەعبیر لە ئاگایی و ئیبداع و ئاگر دەکات، هەر یەکیش لەوانە شوێنی تایبەتیان لەماڵەوە هەیە، ماڵی ئاگایی مەعریفەیە، ماڵی ئاگر کوانو، زمانیش ماڵی ئیبداعە.

(2)

گڕی مۆم دەمانخاتە نێو خەونەکانی یادەوەرییەوە، یادەوەرییە دوورەکان، دەمانخاتە نێو شەوو بێداری، لێرەدا (لشتنبێرگ) دەڵێت:مرۆڤ بۆ ئەوەی هەست بە تەنیایی نەکات بەردەوام پێویستی بە هاودەم هەیە. خەونبین لە بەرامبەر مۆمی داگیرساودا کەمتر هەست بە تەنیایی دەکات، زەمەنی چرا زەمەنی بە بیر هاتنەوەیە، بیر هێنانەوەی رابردووش زۆربەی کات خەمهێنەرە.

گوێ لە نێڵەی ئاگر بگرن، سەیری ئەو گڕە شینە بکەن کە بەردەوام لە هەڵکشاندایە، نێڵە و هەڵکشان پێماندەڵێن ئەوە ئاگرە بە تەنیا خەون دەبینێت، دەسووتێت بێ ئەوەی لە بەرامبەر جوانی ئافرەت دەم بکاتەوە، دەسووتێت بێ ئەوەی لە بەرامبەر ئەو پیاوەی کە بە بێ دەنگی دانیشتووە، جگە لە تەنیایی هیچ بڵێت، ئەو کەسەی لەگەڵ کتێب و رۆناکی شەونخوونی دەکات دوورە پەرێزی و تەنیایی دەسەلمێنێت، ئەوە تەنیاییە خەونبین و چرا بە یەکەوە دەلکێنێت، ئەوە چرایە هەستی تەنیایی کەم دەکاتەوە، ئەوە گڕی خامۆشە وا دەکات تەنیایی خەونبین زێتر هەستی پێبکرێت، گڕی چرا خەونبین وەك تەنیایی دەڕازێنێتەوە، تەوێڵی بیریاریش رۆشن دەکاتەوە، بەمجۆرە باشلار پێیوایە گڕی چرا بۆ زۆرێك لە خەونبینان وێنەی تەنیاییە.

(3)

هەمووو ئەوانەی خەون بە ئاگرەوە دەبینین دەزانن ئاگر بوونەوەرێکی زیندووە، خەونی ئاگر بە شێوەیەکی ستوونی

دادەبەزێت، وێنەی ستوونی پڕشنگی ئاگر تەعبیر لە بالأیی بوون و بالأیی بوون تەعبیر لە ئیبداع دەکات.
ئاگر لە ناوەوە هەلگری شپرزەیی خۆیەتی، هەلگری نیگەرانی و دلەڕاوکێیە، کۆی ئەو شپرزەیی و دلەڕاوکێیە لە رووبەڕووبوونەوەی تاریکیدا دەردەکەوێت، بەلأم ئەوەی خەون بە ئاگرەوە دەبینێت خەونەکانی بەرەو ترۆپك بالأ دەکات، بەرەو ئەو شوێنە بەرزەی کە ئاگر پڕشنگی خۆی بۆ دەنێرێت.
هێزی ئاگر لە رۆناکیدایە، ژیان ئاگرە، نابێت رۆناکی بە خەوتوویی جێبهێلین، بەردەوام پێویستە ئاگر هوشیار بکەینەوە.
باشلار لە رێگەی قسەکردن لە رابردووی مۆمەکان دەیەوێت چرا وەك کتێبی مەعریفە بخاتە روو، نەك مێژووی رۆناکیمان بۆ بگێڕێتەوە، چونکە مێژووی رۆناکی دەشێ بە پێی سەردەمەکان گێڕانەوەی تایبەت بە خۆی هەبێت، بەمجۆرە مێژووی سووتانەکان هەلگری مێژووی تێڕوانینە جیاوازەکان لەخۆ دەگرێت.

(4)

ئەوانەی لە چاخی پێشوو ژیاون وشەی چرایان زۆر شەفافتر لەمرۆ بەکار دەهێنا، ئەمرۆ کارەبا بە هیچ شێوەیەك نامانخاتە نێو ئەو خەونەی کە دوێنێ چرا دایدەگیرساند، ئەمرۆ ئێمە هەر تەنها بکەرێکی ئامێریین و پلاکەکان دادەگرین، دوێنێ لە بەرامبەر نالەی ئاگر و ویزەی چرا بە خەوناندا دەچووین، چرا زیاد لە پێویست مرۆیانە بوو، چونکە لەگەل هەستەکانمان تێکەل دەبوو، گڕی مۆم ململانێکانی بەرجەستەتر نیشان دەدا، هێزێك لەگەل چرا کێشی دەکردین، هێزێك دژ بە تاریکی وزەی شیعرییەتی تێدا دەچاندین، لێرە وزەی شیعرییەت جگە لە خەون و خەیال دەبێ چی بێت؟ چرا ئەوەندەی بە هێزی شیعرییەوە رۆناکی دەکردینەوە ئەوەندە گڕی نەدەبەخشی، بۆیە بەردەوام لە رابردوو شاعیری لێزان خەونی بە ئاگرەوە دەبینی، هەموو ئەو خەونانەی لە بەرامبەر ئاگر دەبینرێت خەونی سەرسامکەرن، هەموو خەونێك لە بەرامبەر ئاگر خەونی بیدارییە، بەمجۆرە زەمەنی مۆم زەمەنی لێوردبوونەوەو رامان بوو، زەمەنی بیرکردنەوەو هەلچوون و داچوون بوو.
کاتێك قسە لە رابردووی چرا دەکەین و وێنەکان بە یاد دەخەینەوە، کاتێك خوێندنەوەو تێڕامانەکانی ژێر پڕشنگی چرا بە بیر دەهێنینەوە، کاتێك ئارەزووی تابلۆی سەر دیوارێکی شپرزە دەکەین بە خەونی بێدارییەوە پەیوەستی دەکەین، تابلۆیەك کە بە یادەوەری هەلچووی چرایەك خۆی نیشانمان دەدات، ئیتر لەوێوە سۆزێك لە ناوەوە هەستمان بۆ رابردوو دەجولێنێت، ئەو سۆزە جگە لە شیعر، جگە لە بیرکردنەوە، جگە لە تێڕامان، بە تەنیاییمان دەسپێرێت.
نووسین پێویستی بەو تەنیاییە هەیە، پێویستی بە جۆرێك لە خەون و خەیال و سەفا، جۆرێك لە بێدەنگی، بێدەنگییەك کە دەکەوێتە مالی زمان.

(5)

(باشلار) لە کۆی نووسینەکانی و بە تایبەتی لەو کتێبەی کە بە ناونیشانی (گڕی چرا)یە هەولدەدات بە شێوەیەکی کراوەو بە عەقلێکی کراوەو پێشکەوتوو پێناسەی رۆحی شیعری بکات، پێناسەیەك کە دوور بێت لە میکانیزمی فیکری سەرەتایی، وەك چۆن دوور بێت لە عەقلأنیەتی (دیکارت)ییەوە، بەو مانایە باشلار وەك فەیلەسوف، فەیلەسووفێکی خەیالییەو لە تاقیگەی شیعرەوە کاری فیکری بە ئەنجام دەگەیەنێت، هەر لەوێشەوە میتافۆڕی زانستی و میتافۆڕی ئەدەبی لە نێوان خەیالی داهێنەرانەو کردەی فیکری داهێنەرانەدا، لە نێوان خەونی بێداری و دنیای عەقلیدا کۆ دەکاتەوەو هاوسەنگییەك لە نێوان خەونی بێداری و بەهای فیکری دادەمەزرێنێت، بەو مانایەش باشلار بۆ

لێکنزیککردنەوەی خەون و زانست هەوڵدەدات و دەیەوێت لەو نێوانەدا ساتەوەختێك لە تێڕامانی پەتی و سەفا بەدەست بهێنێت، وەك چۆن هەوڵدەدا لە ڕێگەی خەیاڵی شیعرییەوە بوونمان لە جیهان بدۆزێتەوە. ئەو دنیابینی شیعری مەبەست نییە، بەڵکو لە شیعرەوە دنیا دەبینێ، لە شیعرەوە ئەو خاڵەی دەبینی کە تەجاوزی ئەزموونی هەستکراو دەکات، بە مانایەکی دیکە هەوڵیدەدا لە ڕێگەی مادده جۆراوجۆرەکانەوە بە کیمیای خەونەکان بگات، وەك چۆن لە ڕێگەی دابینکردنی واقیعەوە بە عەقڵ دەگەیشتەوە.

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

---

[i] -مۆنۆلۆگرافیا ئەو کتێبەیە کە بە دەوری تاکە بابەتێکدا دەخولێتەوەو لە هەموو لایەنەکانی ورد دەبێتەوە. بڕوانە: باشلار، لهب شمعه، ترجمه: د. می عبدالکریم محمود، عمان، اردن، گ4، 2004،ص28.

[ii] -هـ.س.پ، ل50.

[iii] -هـ.س.پ. ل33.

[iv] -هـ.س.پ، ل20.

[v] - غاستون باشلار (1884-1962) یەکێکە لە فەیلەسوفە بە ناوبانگەکانی فەرەنسا لە بواری مەعریفەی زانستی خاوەنی تیۆری دابڕانی مەعریفە، بە گشتی کارەکانی دەکرێتە دوو بەشی جیاواز، بەشێك پەیوەندی بە ئەبستمۆلۆژیاوە هەیە لەو بوارەدا ئەو کتێبانەی بەرهەمهێناوە: العقل العلمی الجدید/1943، تکوین العقل العلمی/1938، العقلانیە الگبیقیە/1948، المادیە العقلانیە/1953، بەشی دووەمی بۆ لێکدانەوەی ئەدەبی تەرخان کردووەو لە ڕێگەی میتافۆری ئەرستۆیی خەیاڵی مرۆیی بە (ئاگر و ئاو و خاك و هەوا) پەیوەست دەکات و لە ڕێگەی شیکردنەوەی سایکۆلۆژیای یۆنگ و فینۆمینۆلۆژیاوە کارە ئیبداعییەکان بەرجەستە دەکاتەوە. لەو بوارەدا ئەو کتێبانەی بەرهەمهێناوە: التحلیل النفسی للنار/1937، الماو و الاحلام/1914، الهواو و الرؤی/ 1948، جمالیات المکان/1957، لهب شمعه، او شاعریە أحلام الیقظە/1960.

[v] -باشلار، لهب الشمعه، هـ.س.پ. ص9.

[vi] -باشلار نەستی کۆ (یۆنگ) زۆر لە فیکرەی نەستی فرۆیدی بە باشتر دەزانێت، فیکرەی نەستی کۆی یۆنگ بە دەوری نموونەی میسالی واتە وێنەی ئەسلیدا خولدەخوات، بەو مانایەش دەلالەت لە کۆی ژیان دەکات. بڕوانە: هـ.س.پ، ل8.

[vii] -هایدگەر) دەگاتە ئەوەی میتۆدی دیاردەگەریی ((فینۆمینۆلۆژی)) لە سەر ئەو بنەمایە کار دەکات، کە شتەکان فەرامۆش بکرێن، تا خۆیان چۆنن ئاوەها دەرکەونو دیار بن، بی` ئەوەی گوتەکانمان بە سەریاندا بسەپێنین، ئەوە ئێمە نین، ئاماژە بۆ شتەکان دەکەینو دەرکیان پێدەکەین، بەڵکو خودی شتەکانن خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا دەکەن، بنەچەی ڕاستەقینەی تێگەیشتنی دروست ئەوەیە ئێمە تەسلیمی هێزی شتەکان بین، تا خۆیان بۆ ئێمە ئاشکرا بکەن. بڕوانە: نصر حامد ابو زید- شکالیە القراوە و التأویل- المرکز الپقافی العربی- گ4-1996/ الفصل الاول، ص32،31. هەر لێرەشەوە وێنە لای باشلار خۆی لە شیکردنەوەی دەروونی جیا دەکاتەوە چونکە شیکردنەوەی دەروونی ڕەهەندێکی دیکە بە وێنە دەبەخشێت.